

KİTAP İNCELEMESİ

Tayfun ÇINAR (2004), **Dünyada ve Türkiye’de Başkentlik Sorunu** (Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 15, 268 s.).

Ankara'nın 13 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti ilan edilmesi ve ardından gelen imar süreci 20. yüzyılın önemli şehircilik olayları arasında sayılır. Başkentlik işlevinin 16 yüzyıldır bu konumda bulunmuş olan İstanbul'dan alınıp Anadolu'nun içlerinde küçük bir kasaba görünümündeki Ankara'ya verilmesi, bu kararın öncesinde olduğu kadar sonrasında da şiddetli tartışmalara konu olmuş, hala da olmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, sözkonusu karar tekil bir örnek değildir. Toplumsal-ekonomik anlamda görece geride bulunan bir yerin özgül tarihsel koşullar dolayısıyla başkent olarak kabul edilmesi, özellikle endüstri devrimi sonrasında sık yaşanmış bir yeryüzü deneyimidir. New York-Washington, Sydney-Melbourne-Canberra, Rio de Janeiro-Sao Paulo-Brasilia, Islamabad-Karachi, Lagos-Abuja, Toronto-Montreal-Ottawa bu örneklerden bazılarıdır.

Bu deneyimlerde ortak olan bazı noktalar vardır: (i) Yeni bir siyasal-ekonomik yapılanmaya gidilebilmesi için yeni bir başkent gereğine inanç ve bu inancın altında yatan “yeni mekanların kurulması yoluyla yeni toplumsal yapıların oluşturulabileceği varsayımı” (“yeni toplum, yeni mekan arayışı”); (ii) uluslaşma sürecinde simgesel bütünleşmenin sağlanması amacı; (iii) kıyıda yer alan eski başkentlerden farklı olarak ülkenin iç kısımlarında, iç pazar oluşumuna olanak verecek bir konumun seçilmesi; (iv) yeni başkent olarak kabul edilen yerin yeni iktidar ilişkileri doğrultusunda imar edilmesi (“yeniden imar” olgusu), büyük çaplı imar hareketleri ve kamu yatırımlarına konu olması ve mekansal örgütlenmedeki bu köktenci değişimin bölüşüm ilişkilerinde farklılığı da birlikteliğinde getirmesi; (v) çağcıl planlama, mimarlık ve kentbilim birikiminden yararlanmak amacıyla planlama ve imarda ülke-dışından uzmanların katkısına başvurulması.

Öte yandan, Ankara deneyiminin özgüllüklerini vurgulamak da olanaklıdır: Ankara'nın başkent yapılması kararının ardında, sözgelimi Brezilya'da olduğu gibi iç pazar bütünleşmesini isteyen bir endüstri sermayesi bulunmamaktadır. Canberra örneğindeki gibi ulusal bir başkent düşüncesini destekleyen geniş bir orta sınıf da yoktur. Yine Canberra, Brasilia, yanı sıra Washington örneklerinden farklı olarak, federal devletle federe birimler arasında bir denge unsuru oluşturulmasına yönelik bir girişimin sonucu olmadığından, buralarda

izlenen kentsel büyüme stratejilerinden farklı bir gelişme eğilimine sahip olmuş, yönetim işlevinden başka çok yönlü işlevler kazanmıştır.

Tayfun Çınar, 2002'de tamamladığı ve Mülkiyeliler Birliği Vakfı'nca yayınlanan doktora tezinde, yukarıda özetlenmeye çalışıldığı gibi bir yandan yaygın bir deneyimin örneklerinden birini oluşturan, öte yandan da her tarihsel olay/süreç gibi belli özgüllükleri bünyesinde taşıyan "Ankara'nın başkentliği"ni, özellikle 1980'lerin ortalarından bu yana yoğunlaşan yeni-liberal tartışmaları odağına alarak çözümlüyor. Bu çözümlemede, konuyla ilgili akademik çalışmaların önemli bir bölümüne egemen olan modernist paradigmaya da son zamanlardaki tartışmaların ağırlıklı olarak benimsediği modern-sonrası yaklaşımlara da mesafeli durmayı yeğleyen Çınar, tam da bu yaklaşımlara eleştirel durabilmek için öncelikle başkentlik olgusunun ve bir yandan da Ankara'nın mekansal ve toplumsal tarihini araştırıyor.

Bu araştırmada devletin ve kentlerin doğuşuna değin geriye gidip farklı siyasal örgütlenmelerdeki toplum-mekan ilişkilerine göz atması hem "küreselleşme söylemiyle ortaya konan yeni yönetim ve mekansal örgütlenme modellerinin sorgulanabilmesi"ni (s.15), hem de iktidar ilişkileriyle mekansal örgütlenme arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşturulmasını (s.64) amaçlıyor. Özel olarak Ankara'nın mekansal ve toplumsal tarihine bakılmasıysa, Çınar'a göre, "iki farklı bakış açısının donuklaşmış ve gerçeklikten uzak yaklaşımlarını eleştirmek için gereklidir. Bunlardan ilki, Cumhuriyeti kuran öncü kadronun ortaya koyduğu 'Ankara'yı yoktan var ettik' söylemidir. ... İkinci bakış açısı, İstanbul-Ankara çekişmesi üzerinden Ankara'nın tarihsizliğine vurgu yapmaktadır." Oysa, bu kentin Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biri olduğu, Hititler'ce (M.Ö. 1750-1200) askeri garnizon olarak kullanıldığı, M.Ö. 8 yüzyılda Frig egemenliğine girdiği, ardından Lidya, Pers, Hellen, Galat, Roma, Bizans, Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerinde bulunduğu, çok kereler yıkılıp yeniden imar gördüğü, ekonomik etkinliklerin ve nüfusun yoğun olduğu uzun dönemler yaşadığı bilinmektedir¹. Ankara, tarihinin en karanlık günlerini ise 19. yüzyılda Anadolu'daki kent ekonomilerinin temelinin çökmesiyle birlikte yaşamaya başlamıştır. Bu çöküş,

1 Sevgi Aktüre, kuruluşundan bugüne kentin sürekli bir yerleşim yeri oluşunu kentin adındaki sürekliliğin de kanıtladığını belirtir: Anküra, Ankira, Ancyr, Ancyra, Ankura, Ankuriya, Angur, Enguru, Engüriye, Angara, Angorah, Angora ve nihayet 17. yy'da Osmanlı devletince resmen benimsenen Ankara. Sevgi Aktüre (2000), 16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler, *Tarih İçinde Ankara* (der. Ayşıl Tükel Yavuz) Ankara: ODTÜ, s.4.

Çınar'a göre, Ankara'nın başkentliğine giden serüvenin köşe taşlarının da döşenme sürecidir:

"Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda geçirdiği yarı kolonyal deneyim ve bunun doğurduğu dengesiz, dışa bağımlı yerleşme yapısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda izlenen yerleşme ve bölgesel gelişme politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Osmanlı devletinin uyguladığı dış ilişkilere bir tepki olarak ortaya çıkan bu siyaset, Cumhuriyetin temel niteliklerini de belirlemiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminin ardından yarı sömürge ilişkisine girdiği sürecin çözümlenmesinin yapılması, Cumhuriyet düzenini kuranların hem nasıl bir ekonomik ve toplumsal yapının kalıtçısı olduklarını, hem de kendilerine kalıt olarak kalan döneme tepki olarak nasıl bir toplumsal ve mekansal yapıyı kurmayı erklediklerine ilişkin aydınlatıcı veriler sağlayacaktır" (s.146-7).

Dolayısıyla, Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesi, bağımsızlık savaşından sonraki politik mücadele sonucunda, üretim ilişkilerinden bir ölçüde bağımsız olarak alınmış bir karardır. Ne var ki, başkentlik işlevinin sürmesi, bu ilişkilerden bağımsız olmamıştır:

"Cumhuriyetin ilk yıllarında toplum mekan ilişkileri açısından başkentlik sorunu ele alındığında emek-sermaye arasındaki çelişkilerin ortadan kalkmadığı, aksine bastırıldığı; toprak düzeltiminin gerçekleştirilemediği, Ankara'nın imarı sürecinin belirli kesimlerin varsıllaşma aracına dönüştüğü ve İstanbul'daki yerli aracı azınlıkların yerine geçenlerin ticaret üzerinden varsıllıklarını artırmayı sürdürdükleri bir gelişim çizgisi görülür. ... İlerleyen yıllarda çok partili düzene geçilmesiyle, yeni siyasal hareketin arkasında yer alacak büyük toprak sahipleri ve İstanbullu büyük burjuvazi, İstanbul özekli büyüme hareketinin hem düşüngüsel, hem de siyasal destekçisi haline gelecektir. Böylece başkentlik sorunu günümüze değin uzanan boyutlar kazanacaktır" (s. 239).

Bu alıntılardan anlaşılacağı üzere Çınar, başkentlerin yer seçimi sorununun mekansal bir ölçek olarak teknik bir seçim olmanın ötesinde, siyasal boyutları bulunan, bazen de sınıfsal ilişkileri değiştirmeye değin uzanabilen yer seçim kararlarına dayandığını sergilemeye çalışmaktadır. Küresel, yerel ve ulusal düzeyler arasındaki basamaklanma ve kimi zaman birbirlerine karşı konumlanma, bu düzeylerin aynı zamanda siyasallaştıkları, siyasal mücadelenin nesnesi haline geldikleri bir süreçtir de. Bu çerçeveye tutarlı olarak, sözkonusu tartışmanın günümüze taşınan boyutları, küresel sermayenin yeni örgütlenme strateji ve istemleriyle ilişkilendirilerek çözümlenmektedir. Yazarın ulaştığı sonuç ise, açık ve çarpıcıdır:

"Bu süreçte ekonomik ve siyasal yapı ulusal ölçekten yerele doğru, doğrudan başkent eliyle yeniden yapılandırılmaya çalışılmaktadır. Gerçekleştirilmek istenen bu proje doğrultusunda, başkentteki işlevsel

değişim, büyük ölçüde küresel sermayenin istemleri doğrultusunda İstanbul özekli sermaye tarafından yönlendirilmekte, izlenen bu politikalar, emeğin çıkarları açısından önemli olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bu konuda son olarak şu söylenebilir ki, başkent ve ulusal düzey, küresel sermaye süreçlerinde kaybedenler açısından, tıpkı yerel ve küresel düzey gibi giderek siyasallaşmaktadır.”

Dr. Ayten Alkan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
Araştırma Görevlisi.